

RECENZJE – OMÓWIENIA

Piotr Krakowiak

Wydział Nauk Pedagogicznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**Ryszard Majer, *Starość w podczęstochowskiej wsi.
Uwarunkowania – jakość życia – sieci wsparcia,***

Wydawnictwo Akapit Toruń, Warszawa 2014, ss. 142

Recenzowana praca z obszaru pedagogiki społecznej i polityki społecznej składa się ze wstępu, 5 rozdziałów i podsumowania, gdzie 142 strony tekstu, często przetykanego tabelami, ilustracjami i schematami, pomagają wnikać w wyniki przeprowadzonych badań jakości życia seniorów i wnioski z nich wynikające. Ryszard Majer zrealizował badania, w ramach ASOS – Rządowego Programu na rzecz aktywności Społecznej Osób Starszych, które zostały opracowane i wydane w formie książkowej¹. Bibliografia wskazuje na dobrą orientację autora w literaturze przedmiotu, szczególnie w przestrzeni socjologii i pedagogiki społecznej. Jest to dzieło z zakresu polityki społecznej, która jest dla autora niniejszej publikacji zarówno dziedziną praktyczną, jak i naukową, w istotny sposób wpływającą na poprawę jakości życia mieszkańców. Tą pracą autor wpisuje się w trwający od

¹ Szczegółowy opis Rządowego Programu na rzecz aktywności Społecznej Osób Starszych, www.mpips.gov.pl/seniorzyaktywne-starzenie/rzadowy-program-asos/ [dostęp: listopad 2016].

lat dyskurs dotyczący starość na wsi w aspekcie prawnym², ale także opiekuńczym, medycznym³ czy społecznym⁴.

Rozważania zostały oparte na orientacjach teoretycznych w socjologicznych analizach starości i starzenia, przedstawiono teorie znaczenia społecznego, a także informacje o cyklu życia i zmianach wynikających z modernizacji życia społecznego. W podbudowie teoretycznej autor zauważa, iż społeczeństwo wiejskie z perspektyw socjologicznej jest traktowane często jako środowisko tradycyjne – ze wszystkimi charakterystycznymi dla siebie elementami, które prowokują do postawienia pytań badawczych tej publikacji: czy życie w społeczności wiejskiej – tradycyjnej, bardziej zamkniętej, oddalonej od centrów urbanistycznych, wzmacnia jakość życia osób starszych?; czy oddalenie od jednostek ochrony zdrowia, infrastruktury społecznej i kulturalnej ma wpływ na ich aktywność i poczucie sensu życia? Oba pytania mają związek z obserwowanym w ostatnich latach w globalnym świecie rozwojem lokalizmów, które mogą w istotny sposób umacniać pożądane postawy wzajemnego wsparcia. Kolejne pytanie badawcze dotyczy systemu sieci wsparcia, która musi zostać stworzona wobec słabszego systemu działań opiekuńczych i pomocowych na wsi. A może taka sytuacja wzmacnia życie na łonie rodziny, wspiera rozwój aktywności opiekuńczej, zapewnia większe poczucie bezpieczeństwa? Autor prezentuje metodę monograficzną badań własnych, poprzez którą układ społeczny wsi jest widziany jako pewna całość, dając możliwość sfotografowania społeczności senioralnej. Ukazana została intencja wydobywania sensu funkcjonujących relacji oraz ich interpretacji w badaniach terenowych na terenie dwóch podczęstochow-

² Por. R. Budzinowski, *Problemy ludzi starszych na wsi w aspekcie prawnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1999 (Rok LXI, Zeszyt 1), s. 119–212.

³ Por. L. Panasiuk, *Wyzwania dla podstawowej opieki zdrowotnej związane ze stanem zdrowia mieszkańców wsi*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” 2014; 12 (4), s. 309–321.

⁴ Por. D. Walczak, *Uwarunkowania funkcjonowania systemu zabezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2011, s. 171–172.

skich gmin, przy wydatnym udziale wolontariuszy biorących udział w projekcie „Jurajscy rzecznicy praw osób starszych”⁵.

Rozdział *Starzenie się człowieka – ujęcie jednostkowe i wyzwanie dla lokalnej polityki społecznej* rozpoczyna analiza prognoz Głównego Urzędu Statystycznego, ukazujących duży wzrost osób w wieku senioralnym. Autor za pomocą schematu graficznego podsumowuje rozważania, ukazując, iż realizowana polityka wobec starości w Polsce mieści się między skrajnymi modelami. Mamy ciągle obecną w życiu społecznym politykę przetrwania i izolacji oraz pojawiającą się politykę dobrostanu i integracji, która stara się przeciwdziałać wykluczeniu i marginalizacji seniorów z życia społecznego⁶. W tym rozdziale nie ma wiele odkrywczych treści, a konkluzje są powtórzeniem teorii gerontologicznych i metod polityki społecznej – przydatnych dla praktyków polityki i opieki senioralnej, sięgających po tę publikację.

Kolejna część pracy opisuje uwarunkowania starzenia się populacji w województwie śląskim i podczęstochowskiej wsi. Rozpoczyna ją analiza pojęcia „starość” w ujęciu demograficznym. Wybór 2 badanych gmin w powiecie częstochowskim wydaje się celowy w świetle przytoczonej w publikacji opinii, iż „udział samych osób starszych w populacji systematycznie wzrasta i, dochodząc do poziomu niemal 20% osób po 60 roku życia, powoduje, że na tle innych powiatów województwa śląskiego powiat częstochowski jest jednym z szybciej starzejących się obszarów”. Ryzyka zdrowotne seniorów i rola systemu ochrony zdrowia potęgują nierówności pomiędzy mocno zurbanizowaną częścią województwa śląskiego i jego badaną w tej publikacji rolniczo-wiejską częścią. W publikacji omówiono powszechnie znany problem niskiej dostępności do specjalistycznej opieki geriatrycznej i gerontologicznej⁷. Nieco mniej wnikliwie omówiono problemy w opiece długoterminowej

⁵ Por. *Jurajscy rzecznicy praw osób starszych*, <http://www.jurajskie.info/?p=1080> [dostęp: listopad 2016].

⁶ Por. A. Klimczuk, *Wybrane koncepcje polityki społecznej związane ze starzeniem się ludności*, w: *Seniorzy partycypują*, pod red. K. Sztop-Rutkowskiej, Białystok 2014, s. 15–26.

⁷ Por. J. Derejczyk, B. Bień, J. Kokoszka-Paszkot, J. Szczygieł, *Gerontologia i geriatryka w Polsce na tle Europy – czy należy inwestować w ich rozwój w naszym kraju?*, „Gerontologia Polska” 2008, t. 16 (3), s. 149–159.

i opiekę nad osobami u kresu życia, na którą zapotrzebowanie nieustannie rośnie – również na wsi⁸. W pobieżnym opisie działań medycznych brak informacji na temat domowej opieki hospicyjnej, środowiskowych usług pielęgniarских w domu pacjenta i innych form pomocy⁹, co wymagałoby rozszerzenia i uzupełnień bibliografii w kolejnych wydaniach. Choć została zaprezentowana rosnąca liczba pacjentów ubiegających się o opiekę paliatywno-hospicyjną, to brak wzmianki o wsparciu społecznym, działaniach edukacyjnych i zaangażowaniu wolontariuszy w jej rozwój w badanym powiecie częstochowskim¹⁰ nie ukazuje w pełni podejmowanych w badanym środowisku aktywności.

Dalsza część tego rozdziału została poświęcona ryzykom socjalnym i pomocy społecznej. Już sama liczba cytowanej literatury wskazuje na lepszą orientację Autora w obszarze społecznego wsparcia seniorów niż w części poprzedniej. Godny uwagi jest czytelny schemat podmiotów wchodzących w skład systemu pomocy społecznej w Polsce, analiza sytuacji w różnych instytucjach pomocy społecznej kończy się konkluzją o spodziewanym deficycie miejsc w instytucjach pomocy społecznej w przyszłości, co wiąże się ze wspomnianymi już wyzwaniem dla polityki senioralnej. W podsumowaniu tej części pracy autor zwraca uwagę, że „istotne jest, aby budować system, który będzie spójny, jego poszczególne elementy będą ze sobą współdziałały i wymieniały niezbędne informacje w tym celu, by zapewnić seniorowi jak najkorzystniejsze warunki funkcjonowania”. Aby taki spójny system zbudować, trzeba nawzajem poznać jego elementy i zrozumieć ich działanie, co jest wyzwaniem zarówno dla pracowników ochrony zdrowia, jak i dla pracowników socjalnych. Jest to spójne z konkluzjami, które prezentują inni badacze i praktycy badający te zagadnienia¹¹.

⁸ Por. P. Krakowiak, *Wolontariat w opiece u kresu życia*, Toruń 2012.

⁹ Por. I. Damps-Konstańska, L. Werachowska, P. Krakowiak, *Rola opiekuna medycznego i wolontariusza w opiece nad chorymi na zaawansowaną postać przewlekłej obturacyjnej choroby płuc (POChP)*, „Medycyna Paliatywna w Praktyce” 2009, t. 3, nr 3, 150–156.

¹⁰ Por. *Działania edukacyjne i społeczne realizowane przez Hospicjum w Częstochowie*, <http://hospicjum-czestochowa.pl/aktualnosci/> [dostęp: listopad 2016].

¹¹ Por. P. Krakowiak, *Wolontariat w opiece u kresu życia*, dz. cyt., s. 279–285.

Kolejna część pracy dotyczy związku jakości życia seniorów z istniejącą siecią wsparcia społecznego w badanym powiecie. Rozważania o jakości życia poprzedzają podział definicyjny, klasyfikujący zaprezentowane definicje umieszczone w praktycznej tabeli. Oceniając jakość życia ludzi starszych, należy uwzględniać różne aspekty związane ze zdrowiem i samopoczuciem fizycznym, psychicznym oraz układniki społecznego funkcjonowania. Informacje te są odzwierciedleniem poczucia szczęścia, funkcjonowania poznawczego, wizji samego siebie, radzenia sobie ze zmianami i ograniczeniami ciała, społecznego porównania, pozytywnego nastawienia, determinacji, które z kolei są odzwierciedleniem zakresu niezbędnego udzielenia wsparcia. W tej części autor mógłby więcej skorzystać z dostępnej literatury przedmiotu, która nie w pełni została wykorzystana, jeśli chodzi o polskich autorów, nie wspominając już o publikacjach międzynarodowych.

Opis badań rozpoczyna prezentacja kwestionariusza umożliwiającego ocenę czterech obszarów życia: fizycznej, psychologicznej, relacji społecznych, środowiska. Badania w miejscowości B. przeprowadzili wolontariusze wyposażeni w kwestionariusz ankiety, który wypełniło 109 seniorów. Dodatkowo przeprowadzili 15 wywiadów pogłębionych z losowo wybranymi mieszkańcami wsi, uzupełniając badania ilościowe. Uzyskane wyniki zostały przedstawione w postaci czytelnych tabel i graficznych wykresów. Dane ilościowe zostały zaprezentowane w sposób przejrzysty, a do analizy danych jakościowych autor wybrał metodologię oceny jakości życia osób starych w badanych obszarach, używając pięciu typów przystosowania się w starszym wieku – do świata, siebie i do własnej starości poprzez postawy: konstruktywną, zależność, obronną, wrogości do otoczenia i wrogości do siebie. Wartościową częścią tego rozdziału jest ukazanie roli wsparcia społecznego (łac. *auxilium sociale*), jako jednego z kluczowych terminów pozwalających rozumieć życie człowieka w podejściu naukowym pedagogiki społecznej, psychologii społecznej, działalności terapeutycznej, promocji i ochrony zdrowia oraz pracy socjalnej. Ukazanie seniorów jako dawców pomocy w środowisku lokalnym, a także rola biorców wsparcia od osób i instytucji, ukazują sieć wzajemnych powiązań mających znaczący wpływ na jakość życia seniorów w badanej instytucji. Autor zauważa ponadto, iż analizując kwestie oparcia spo-

łecznego w zestawieniu z jakością życia nie występują większe różnice między kobietami i mężczyznami.

Następnymi badanymi kategoriami było zaangażowanie społeczne seniorów i przyczyny braku zaangażowania w aktywność społeczną, a szczególnie w wolontariat. Inaczej niż w środowiskach miejskich, na wsi ochotnicze wsparcie przyjmuje postać pomocy sąsiedzkiej, stanowiąc jedną z powszechniejszych form aktywności osób starszych. Badania ukazały istnienie ochotniczej pomocy na wsi, choć najczęściej nie bywa ona nazywana wolontariatem. Wnioski z badań pokrywają się z innymi publikowanymi badaniami środowisk wiejskich odnoszącymi się do zaangażowania społecznego i wolontariatu¹².

Ostatni rozdział publikacji poruszył temat: *Liderzy środowiska senioralnego o sobie i starości*. Wywiady przeprowadzono z trzydziestoma pięcioma aktywnymi seniorami, a ten fragment badań ukazał problemy dotyczące osoby starsze w środowisku wiejskim, ilustrując zaspokajanie ich potrzeb przez instytucje publiczne. Dotknięty został problem przemocy domowej wobec seniorów, a także poziom zaspokajania potrzeb osób starszych przez OPS i organizacje pozarządowe w środowisku lokalnym. Poruszono kwestię dyskryminacji ze względu na wiek oraz stosunek do osób starszych w poszczególnych środowiskach i poziom życzliwości do seniorów¹³. Ta część publikacji wnosi moim zdaniem najwięcej do rozwoju wiedzy na opisywane w tej publikacji tematy, ukazując realne problemy realnych osób.

Rekomendacje autora kończą tę publikację, a w świetle przeprowadzonych badań należy uznać za pilną społeczną potrzebę troskę o funkcjonowanie triady senioralnej: partycypacja – aktywizacja – opieka. Ma to szczególne znaczenie dla prezentowanego w tej publikacji środowiska wiejskiego, które obecnie oferuje osobom starszym znacznie trudniejsze warunki życia z niższym poziomem satysfakcji życiowej niż w miastach. „Administracja publiczna, samorząd teryto-

¹² Por. *Raport z badania organizacji pozarządowych na obszarze Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Qwsi”*, http://www.qwsi.pl/asp/pliki/aktualnosci/raport-qwsi_-_biala_flaga.pdf [dostęp: listopad 2016].

¹³ Por. N. Pikuła, *Etos starości w aspekcie społecznym*. *Gerontologia dla pracowników socjalnych*, Kraków 2011.

rialny, organizacje pozarządowe powinny być zainteresowane systematyczną zmianą tej sytuacji, co w obliczu bardzo szybko zmieniającej się sytuacji demograficznej musi następować znacznie szybciej niż to się dzieje obecnie”. Zakończenie tej publikacji, potrzebnej zarówno politykom społecznym i organizatorom ochrony zdrowia oraz pomocy społecznej, ale także lokalnym działaczom i samym seniorom, niech się stanie zachętą do skorzystania z tych badań i wdrożenia wniosków z nich w praktykę działań pomocowych i aktywizacyjnych. Zmiany demograficzne i społeczne wymagają w naszym kraju szeregu działań na rzecz seniorów w środowiskach lokalnych, zwłaszcza w środowisku wiejskim. Publikacje tego rodzaju, powiązane z badaniem potrzeb społeczności lokalnej, są szansą na budzenie sił społecznych, w tym szczególnie samych seniorów, których aktywizacja i lepsza partycypacja mogą rozwinąć sieci opieki niezbędnej do poprawy jakości życia tej grupy społecznej. Za badaniami, w które aktywnie zaangażowali się wolontariusze potrzebna jest praktyczna implementacja ich wyników w badanych obszarach. Oby kolejne badania i działania realizowane przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w ramach ASOS – Rządowego Programu na rzecz aktywności Społecznej Osób Starszych przynosiły zarówno potrzebną wiedzę z kolejnych badań, przekładając się również na praktyczne zmiany sytuacji seniorów w środowiskach lokalnych. Niniejsza publikacja poprzez zaprezentowane badania daje konkretne narzędzia zarówno dla polityków społecznych i pracowników socjalnych w badanych środowiskach, jak również dla wszystkich zainteresowanych tą tematyką badaczy i praktyków.

